

**DIEVČA
Z ĎÁRVÁRŠÁRU**

Iveta Zaťovičová

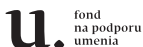
Vydavateľstvo
Spolku slovenských spisovateľov

**DIEVČA
Z ĎÁRVÁRŠÁRU**

Iveta Zaťovičová

Copyright © Iveta Zaťovičová, 2019
Cover design © Jana Satková, 2019
© Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, spol. s r. o.,
Bratislava
<http://www.vsss.sk>, e-mail: vsss@stonline.sk

Realizované s finančnou podporou Fondu na podporu umenia

VYDAVATEĽSTVO
SPOLKU SLOVENSKÝCH SPISOVATEĽOV
spol. s r. o.

Iveta Zaťovičová: Dievča z Ďárváršáru
Zodpovedný redaktor: Monika Bajlová
Sadzba: Jana Satková
Tlač: Alfaprint
Prvé vydanie
Printed in Slovakia

ISBN 978-80-8202-089-5

*Vymýšľam si len to, čo sa skutočne stalo,
hoci nemôžem tvrdiť, že sa to stalo presne tak.
V každom prípade sa všetko, o čom tu píšem,
udialo pred mnohými rokmi v mestečku, kde
okrem „ďáru, váru a šáru“, ako zvykli hovoriť
tamojší, nebolo vôbec, ale vôbec nič.*

Obsah

ÚVOD	8
------	---

I. OBRÁZKY Z MALÉHO SVETA

1. Obrázky z okrového domu	12
2. Batoh plný starostí	19
3. Doktorka Eva	24
4. Dva tanky a jeden pes	35
5. Annikine zázraky	45
6. Čerti a dedo Mráz	53
7. Pozor, výbuch!	59
8. Hudobná prevýchova	64
9. V hodine klavíra dvanástej	69
10. Drahí učitelia	76
11. Ach, ťažký život... ..	82
12. Zlato zo Západu	89
13. Otec dopisovateľ	94
14. Vanilkový svet	101

II. TRINÁSTE KOMNATY

1. Pešo a pošepky	109
2. U Beneša	114
3. Dodkove uši a aj iné	118
4. Skryše a útočiská	123
5. Veľký dom	132
6. Bez tepla a bez vody	143
7. Jarka	147
8. Zuby rastú od soli	151
9. Strata	157
10. Starec a láska	164
11. Fotoamatéri	169

Úvod

Niektoré deti sa rodia pod šťastnou hviezdou, a ja som sa narodila pod červenou. Päťcípa a päťmetrová, vypínala sa na stredovekom hrade nad mestom ako veľký žiarivý maják, ktorý nám, drobným človečikom, ukazoval tú jedinú a správnu cestu, z ktorej sme nemali nikdy zísť. Mala tu byť proste naveky a nikdy inak. Vedľa nej stáli vždy dve číslice a niekoľko písmen, ktoré sa menili podľa toho, aké výročie významného míľnika našej alebo spriatelenej vlasti sme si pripomínali: výročie vypuknutia VOSR, výročie vypuknutia SNP, výročie ukončenia druhej svetovej vojny (na celom svete 8. mája, ale u nás 9. mája) a výročie Víťazného februára. Hviezda, písmená a číslice sa rozžiarili vždy iba na pár dní, keď bolo výročie vrcholne aktuálne. Po týždni nočného žiarenia hviezda a číslice zhasli, lebo elektrinou bolo treba šetriť aj vtedy.

Len pár metrov od hradu, kedysi perly Horného Uhorska, stála fabrika na smaltovaný riad a sporáky. Okrem všeličoho iného bolo na nej zaujímavé to, že dvadsiate storočie spájala so slovom barok, keďže Barok sa volal

muž, ktorý ju dal začiatkom dvadsiateho storočia postaviť. Pre mesto mala fabrika veľký význam, lebo vždy v nej pracovali takmer tri štvrtiny jeho obyvateľov v produktívnom veku.

Okolo zrúcaniny stredovekého kamenného hradu a novovekej továrne sa v šesťdesiatych rokoch minulého storočia, keď sa tento príbeh odohráva, tiahli krivolaké uličky, lemované drevenými plotmi, za ktorými sa krčili malé spustnuté domce. Akoby tieto uličky nevznikli plánovaním, ale skôr pravidelným brázením; do blata vtlačené koľaje po kolesách vozov, vozíkov a zriedka i áut, a v koľajach odtlačky podošiev tých, ktorí nimi dennodenne kráčali do továrne na rannú či poobednú zmenu. Niektorí si cez ne krátili cestu na malú stanicu, odkiaľ ich vlak v priebehu dvadsiatich dvoch minút odviezol za prácou do okresného mesta. Blato tu bolo také jemné, že počas suchých dní sa rozsypalo pod nohami, kúdolil sa z neho prach, a keď popršalo, dali sa z neho robiť krásne blatové koláčiky.

Napriek všadeprítomnému prachu a blatu sme na naše mestečko, obzvlášť však na hrad a na fabriku, boli všetci hrdí. Nielen my, čo sme sa v tomto meste narodili, ale aj tí, ktorí sa doň iba prisťahovali, aby niekoľko rokov tvorili súčasť jeho pomaly pulzujúceho života.

— I. —

**Obrázky
z malého
sveta**

1. OBRÁZKY Z OKROVÉHO DOMU

Z domu na Marxovej ulici si pamätám len to, že bol okrový a z okien na prízemí viseli červené muškáty. Možno viseli aj z horných okien, ale dieťa z perspektívy športového kočíka vyššie poschodia nevníma. Len to, že je tam dom a že muškáty v oknách sú červené.

Mojím najobľúbenejším oknom bolo to prízemné vpravo. Občas sa v ňom zjavila kučeravá hlava pani Malinovej. Keď sme prechádzali okolo, milo sa usmiala a volala: „Na prechádzke? Na prechádzke?“ Moja mama jej úsmev vždy opätovala a odvetila, že áno, a pani Malinová jej to pravidelne schválila: „Treba, treba...“

V čase, keď mama brázdila s kočíkom chodníky okolo okrového činžiaka, som ešte nevedela, že pani Malinová má muža baníka, tri dcéry a sklené oko. Nevedela som ani to, že bývame v tom istom dome nad nimi. Vníkala som len mamu a seba v malom svete zvanom kočík. Mama sa ku mne podchvíľou nahýna a pýta sa, či mi nie je teplo alebo zima, následne priťahuje alebo odťahuje striešku. Kolesá sa otáčajú a príjemne vrzgocú po mačacích hlavách. Svieta slnko a okoloidúci sa na nás usmievajú.

Naša ulica bola pomerne tichá, občas po nej prešla felícia alebo oktávia, skôr však bicykel alebo káricka, lebo tí, čo mali autá, ich bežne nepoužívali. Autá sa z garáže vyťahovali len v nedeľu na návštevu k príbuzným alebo na dovolenku k moru, prípadne k Balatonu. Niekedy sa predsa len použili aj v sobotu – na cestu do blízkeho Šalgotárjánu za účelom kúpy mäkkého bieleho chleba a filtrovaných cigariet. Samozrejme, že biely chlieb sa dal kúpiť aj u nás, ale maďarský biely chlieb sa mnohým tunajším obyvateľom zdal belší a lepší. Aj maďarské cigarety, hoci boli rovnakej dĺžky a zhruba rovnakej kvality ako tie naše (tiež sa vyrábali z bulharského tabaku), tunajší ľudia kupovali radšej. Všetci to pripisovali tomu, že boli väčšinou maďarskej národnosti.

Oproti nášmu domu stáli robotnícke domčeky, takže vzhľadom na to niesla ulica skutočne príznačný názov (keďže Karl Marx bol duchovným vodcom robotníckej triedy). Aj domčeky boli okrové, akoby sa maľovali naraz s naším činžiakom, ale nebolo to tak. Okrové boli preto, že keď mali v obchode okrovú, nemali zároveň aj sivú, hnedú či modrú. Okrovú mávali v obchode na jar a v jeseni, keď sadla hmla, sa predávala sivá. Okrová napokon dobre pristala k ich červeným strechám a zeleným predzáhradkám. Niekomu by mohlo napadnúť, že je to tak ako v Taliansku, lenže domy v Taliansku boli trochu vyššie a mali zelené okenice. No ľudia v našom mestečku si to nikdy nepomysleli, lebo ľudia do Talianska vtedy nechodili. Nielen tí z nášho mestečka, ale žiadni.

Činžiak, v ktorom sme bývali, môžeme aj ďalej volať dom, keďže naozaj vykazoval všetky znaky domu: bol tehlový, trojpodlažný, so sedlovou strechou a škridlou krytinou, omietnutý klasickou vápennou omietkou. Za ním bolo široké priestranstvo, na ktorom sa nenachádzal ani kúsok dlažby alebo betónu, okrem úzkeho odkvapového chodníka popri múre, ktorý využívali hlavne deti, keď sa hrali na skrývačku. Dvor krásili dva stojany na prašenie kobercov, nazývané *prachery*, na ktorých obyvatelia každú sobotu popoludní prášili svoje koberce, a len invalidi alebo ženy v domácnosti mohli prášiť aj dopoludnia. Neskôr, keď sa úplne zrušili pracovné soboty, všetci nájomníci prášili koberce dopoludnia, takže niekedy bolo ťažké vystihnúť voľný pracher.

Počas pracovného týždňa patrili prachery deťom. Len čo zasvietili prvé jarné lúče, zakvačili sa na ne a zliezli až koncom októbra. V neskoré podvečery sedávali na nich tzv. pubertiaci, ale slovo „pubertálny“ sa vtedy nepoužívalo, príliš zaváňalo sexualitou, o ktorej sa veľmi nehovorilo. A keď áno, tak nie nahlas a určite nie pred deťmi. V každom prípade, štrnásť- či pätnásťročné dievčatá a chlapci používali prachery ako lavičky, na ktorých si zverovali rôzne tajomstvá. Tie najtajnejšie sa však ozývali v suterénnych chodbách domu. Keď sa zjavil niekto dospelý, vrava utíchla a pubertiaci úctivo pozdravili, akoby sa nič nedialo. Čo nejdete von, deti? Chodte na čerstvý vzduch, nebuďte v tejto tme! Neraz takto zaznel pokyn dospelého. Ale, tu nám je dobre, ujo, vonku

je zima! Tento druh odpovede platil takmer po celý rok, teda okrem leta, ktoré prinieslo iný, ale rovnako dobre overený variant: Vonku je strašne horúco! Takéto tvrdenie sa nedalo vyvrátiť a dospelý mohol so svojou dobre mienenou radou ísť niekam inam.

To, že sa činžiaková omladina stretávala v pivničných chodbách, mám len z druhej ruky, lebo za krátky čas sme sa z domu odsťahovali.

Na dvore sa okrem pracherov nachádzala studňa, za studňou záhrada a v záhrade hriadky. Záhrada nebola výsostným privilegiom nášho činžiaka, počítalo sa s ňou pri stavbe každého nového obytného domu, aby si ľudia z dedín ľahšie privykli na život vo svojom novom domove. Náš dom mal svoju záhradu pestrofarebnú, presne takú, aké bolo jeho obyvateľstvo. Každdej rodine prináležala jedna dlhá hriadka, v ktorej rástla mrkva, petržlen a cibuľa, po bokoch aj kaleráb a zeler, aby nedelňá polievka bola ozaj dobrá, ďalej tam rástla fazuľka, hrášok, cícer a na samom konci zemiaky. Okraje zdobili obvykle kvety nižšieho vzrastu – aksamietnice, astry a cínie, zatiaľ čo koniec hriadky patrilo vyšším motýlikom a georgínam, ekonomickejšie mysliacim majiteľom sa páčila aj kukurica či slnečnica. Ani v jednej z hriadok nikdy nechýbal kôpor, jednak preto, že fazuľková polievka je bez kôpru nepredstaviteľná, a jednak, že sa rozsieval sám. Vyčnievajúc pomedzi plodiny celé leto zdravil svojimi okolíkatými hlavami hlavy okoloidúcich. Moja mama

ho spolu s bazalkou rada pridávala do kytíc, aby voňali. Hriadka v záhrade bola vizitkou jej majiteľa a záhrada vizitkou domu, ku ktorému patrila. Starostlivosť o ňu bola takmer výlučnou záležitosťou žien, až na prípady, keď žena bola lenivá, chorá alebo mala jednoducho iné povinnosti. O hriadku zvanú záhradka sa v takom prípade staral muž, ale vôbec nie nerád, lebo na dvore bolo vždy veselo. Stačilo, že sa niekto objavil medzi plodinami, a hneď sa k nemu pridala susedka či suseda, aby mohli spolu plieť, vypiť si či len tak rozprávať sa pri studni. Pravda, muž nikdy nepovedal, že žena nezišla do záhrady, lebo je lenivá. Varí, riad umýva, dojčí, hlava ju bolí, teraz nemôže, žehliť musí.

Takmer som zabudla na chlievy a dielne. Aj tie boli dôležitou súčasťou bývania v činžiakoch, lebo pracujúci ľud mal právo chovať hospodárske zvieratá pre vlastný konzum hneď vedľa svojho príbytku. Chovali sa zajace, koza, baran, prasa, čokoľvek, čo sa v mäsiarstve nedalo zohnať. Pravidlom bolo, že ten, čo mal hriadku v záhradke, nemal chliev na dvore. Toto pravidlo platilo aj opačne, ak sa susedia medzi sebou nedohodli inak.

Medzi naším činžiakom a križovatkou stál malý robotnícky dom, presne taký, aké lemovali ľavú stranu Marxovej. Stál tu ako osamelý výkričník obohaný pletivom, v ktorého útroboch sa určite ukrýval aj kosák a kladivo. Osamelými sa zdali aj ďalšie domčeky prednými oknami otočené na novú Školskú ulicu. Kým som vyrástla z koči-

ka, už tam nestáli. Ostal len jeden, v záhrade ktorého sa o rok neskôr stratila bratova korytnačka.

Za záhradou s hriadkami rástla už len tráva. Nikto ju systematicky nekosil, takže na niektorých miestach bola až po pás. Majitelia zajačincov ju postupne oškľbávali, takže na niektorých miestach sa do jesene zmenila na trávnik. Nie trávnik anglický, ale slovenský.

Môj štvorročný brat mal toto územie rád. Brodil sa trávou a pozoroval živý svet vo výške svojich očí zblízka. Netiekol tu síce lpeľ ako na šahanských lúkach, po ktorých donedávna pobehoval, ale tiež tu lietali motýle, včely, čmeliaky a liezla všelijaká chrobač. Vždy, keď sa vrátil z dobrodružnej výpravy, rozprával mame, čo všetko v tom vysokom a ďalekom svete zažil. Mama v ňom vytušila budúceho biológa. V obchode s hračkami, kde sa predávali aj dva druhy športových potrieb (gumené lopty a pingpongové rakety), kúpila Maťovi sieťku na motýle. S odhodlaním sebe vlastným sa rozhodla, že mu založí zbierku motýľov. V dostupnej príručke si naštuďovala umŕtvovanie a špendlenie hmyzu a v jedno sobotňajšie popoludnie úspešne pripichla prvého mlynárika kapustného do špeciálnej kazety. O zmrŕtvychvstaní živočíchov v tej príručke reč nebola, a preto všetky dola-pené motýle kazetu pomaly, ale isto zaplňali.

Bratove lovecké výjazdy do trávy za záhradou by možno naozaj vyústili v jeho štúdium biológie, keby sa o dva roky neskôr nebolo stalo niečo, čo mu túto záľubu na dosť dlhú dobu a dosť významne obmedzilo. V sep-

tembri totiž začal chodiť do školy a v októbri som sa narodila ja.

Neviem, čo Maťovi mama nabulíkala do hlavy, že akú peknú a milú hračku mu spolu s oteckom zaobstarali, lebo môj brat sa na mňa najskôr naozaj úprimne tešil. Dlho mu to však nevydržalo. Aké nepríjemné je mať také malé nič doma, zistil hneď v najbližší deň po mami-
nom príchode z nemocnice. Keby k nám nepricestovala starká zo Šiah, možno sa ani nenaje. Nikto si ho nevšímal a každému bol ukradnutý. Dokonca ho pustili von bez toho, aby mu nakázali, o koľkej má prísť. Z bádateľskej expedície sa vrátil až po dvoch hodinách. Dúfal, že na ten malý batoh, ktorý si mama priniesla z nemocnice, a po ktorom sa najskôr aj sám s nadšením načahoval, sa už zabudlo. Lenže keď vstúpil do izby, batoh sa rozmrváčal a zase všetci venovali pozornosť iba jemu. To radšej mohol ostať na tej lúke.

2. BATOH PLNÝ STAROSTÍ

Písal sa rok 1961 a Maťo správne odhadol, že má po motýloch. Zdalo sa, že nastupujúce dni mu neprinesú nič dobré. Na Vianoce dokonca prvýkrát neprišiel ani Ježiško, lebo v škole mu jeden spolužiak prezradil, že Ježiško neexistuje. Jediné dobré bolo, že do Vianoc sa naučil čítať a písať, a čokoľvek sa chcel dozvedieť o svete, už na to nepotreboval rodičov.

Na jar začali vedľa domu na Marxovej čistiť terén a dva z troch domčekov, oknami orientovaných na Školskú ulicu, zmizli. Ostal len ten výkričník na rohu a domček na kraji záhrady. Ani nie päť metrov od jeho brány začal vyrastať nový činžiak. Veľkosťou podobný tomu nášmu, ale v tomto malo byť aj ústredné kúrenie. Na hriadkach a na pracheroch sa nehovorilo o ničom inom, len o tom, kto asi bude v novom činžiaku bývať a ako im len bude dobre. Hovorilo sa, že hlavne lekári, ale nevedelo sa, ktorí presne a koľkí. Ani moji rodičia nevedeli, *kto všetko* tam bude bývať, ale vedeli, *kto aj*. Patrili totiž medzi tých vyvolených.